

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОРФОЛОГІЧНИХ ТА СИНТАКСИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Стаття присвячена проблемі взаємодії різнорівневих характеристик англійського дієслова. Доведено, що між морфологічними та синтаксичними характеристиками англійського дієслова існує зв'язок, який проявляється в тому, що окремі групи дієслівних словозмінних форм переважно вживаються в певних моделях граматичної сполучуваності. Підтверджено, що реалізація граматичних характеристик дієслова на синтаксичному рівні проходить одночасно з лексичними.

Проблема взаємозв'язку та взаємовпливу семантичних і формальних рис мовних одиниць є актуальною й давно привертає увагу мовознавців [1: 67-70; 2: 85-90; 3; 4; 5]. Останнім часом з'явилися комплексні дослідження, які не лише доводять наявність таких зв'язків, а й ставлять питання про досить кардинальну зміну наших поглядів на граматичну будову мови та обґрунтовують необхідність створення лексичної граматики.

У попередніх наших дослідженнях [6; 7] було доведено існування зв'язку між семантикою дієслова і певними групами його словозмінних форм та між семантикою дієслова і типом і частотою моделей його граматичної сполучуваності. Тобто, було підтверджено, що значення лексичних категорій, з одного боку, та граматичних (морфологічних і синтаксичних) категорій, з іншого, небайдужі один до одного і взаємодіють у мовленні; взаємозалежність частот є одним із проявів цієї взаємодії. Проблема взаємозв'язку між морфологічними та синтаксичними характеристиками мовної одиниці практично ще не досліджена. Вихідним положенням такого типу взаємозв'язку є твердження, що морфологічні категорії актуалізуються на рівні синтаксису разом із лексичними [8: 168].

У цій статті ми ставимо перед собою мету розкрити особливості функціонування англійського дієслова в художніх творах Т. Кленсі "Debt of Honor" [9] та Ф. Форсайта "Icon" [10] шляхом встановлення взаємозалежностей між його лексико-семантичними та граматичними характеристиками на основі їх кількісних показників. Аналізу піддано групи особових словозмінних форм дієслів 8 лексико-семантичних груп (ЛСГ): "Комунікація", "Розумова діяльність", "Поповнення недостатності "зсередини" та володіння суб'єктом", "Нейтральний вплив на неживий об'єкт", "Перетворюючий та ушкоджуючий вплив на неживий об'єкт", "Поповнення недостатності "зовні" та "Перешкода". Для отримання об'єктивних даних використовуються статистичні методи лінгвістичного дослідження.

Фактично, дієслова в будь-якій словозмінній формі можуть вживатися в різноманітних моделях граматичної сполучуваності. Проте, під час аналізу дієслів восьми досліджуваних лексико-семантичних груп нами було відмічено, що деякі моделі сполучуваності більш характерні для дієслів у певних словозмінних формах.

Провідна роль груп словозмінних форм дієслова в системі текстоутворюючих засобів зумовлюється тим фактом, що часова віднесеність висловлювання є невід'ємною характеристикою будь-якого тексту. Серед основних категорій тексту, пов'язаних з його часовою віднесеністю виділяють категорії континуума, ретроспекції та проспекції [11: 87]. Континуум є категорією, що забезпечує конкретність, реалістичність розповіді. Основною групою словозмінних дієслівних форм, яка забезпечує розвиток сюжету та поступальний рух подій твору є Past Indefinite. Винятком є розповідь від першої особи, в якій розповідь ведеться у формі теперішнього часу [12: 61].

Група словозмінних форм **Past Indefinite Active** виявила 3 позитивні статистично значущі зв'язки із моделями граматичної сполучуваності дієслова **VS**, **VNS** та **VVing**. Відмітимо, що найсильніший зв'язок встановлено між цією групою словозмінних форм та моделлю **VS**. За дослідженням Л.Р. Вайнера, модель **VS** займає друге місце за частотою вживання у літературно-художньому та газетно-публіцистичному стилях після моделі **VN** [13: 78]. Основною причиною, що відрізняє вживання цієї моделі у двох стилях є лексичне наповнення дієслівного компонента. У газетно-публіцистичному стилі переважають сполучення дієслів *declare*, *believe*, *claim*, *expect*, *say*, *argue*, *admit* з об'єктним підрядним реченням із сполучником *that* або безсполучниковим реченням. А в художній літературі більшість підрядних речень є прямою мовою після дієслів *say*, *exclaim*, *explain*, *cry*, *mutter*, *utter*, *murmur* і под.

Як уже відмічалось нами раніше, реалізація морфологічних категорій на синтаксичному рівні проходить одночасно з лексичними. На нашому матеріалі зв'язок групи словозмінних форм **Past Indefinite Active** з моделлю із залежним компонентом **S** можна пояснити значною кількістю дієслів комунікації та розумової діяльності в цій групі словозмінних форм у досліджуваній вибірці. Це пояснюється прагматичними особливостями комунікативних актів, що вводять інші акти комунікації, які відбувалися в минулому. Крім того, дієслова комунікації необхідні в авторській мові, що вводить мову персонажів. Оскільки авторська мова – художня розповідь, то для неї, як для будь-якої ретроспективної розповіді, базовою є група словозмінних форм Past Indefinite [4: 119]. Дієслова розумової діяльності в художньому творі вводять розгорнуті повідомлення про результати мисленнєвої діяльності особистості. Проілюструємо вживання групи словозмінних форм **Past Indefinite Active** у моделях **VS** та **VNS**:

"America just wasn't like Japan at all. Its legislators didn't feel the obligation to pay back, and the lobbyists, also bought and paid for, told them that it had to be this way" [9: 223].

"We thought he might be a double, but the Spanish agents he has blown away are Grade A" [10: 70].

Зв'язок **Past Indefinite Active** із моделлю **V Ving** пов'язаний із переважним використанням у цій моделі високочастотних дієслів комунікації *ask, observe, reply, say*, які вживаються в групі словозмінних форм **Past Indefinite Active**. Така конструкція є характерною лише для твору Т. Кленсі, наприклад:

"Charlie Tango," Richter replied, checking the radio codes on his knee pad" [9: 933].

Група словозмінних форм **Non-Past Indefinite Active** виявила два позитивні статистично значущі зв'язки із моделями **VN** та **VS**. Характер вживання дієслів у формі **Non-Past Indefinite Active** у сполученні з іменним компонентом пояснюється типовістю цієї моделі для всіх дієслів досліджуваної вибірки, тобто дієслова всіх досліджуваних лексико-семантичних груп у формі **Non-Past Indefinite Active** вживаються в моделі **VN**, наприклад:

"Do you remember those descriptions of the last days of the Weimar Republic?" [10: 187].

Зв'язок групи словозмінних форм **Non-Past Indefinite Active** з моделлю **VS** обумовлюється вживанням у цій конструкції дієслів комунікації та розумової діяльності. Відомо, що **Past Indefinite** є домінуючою часовою формою розповіді у творах художньої прози та використовується в мовленні оповідача, тоді як вживання **Non-Past Indefinite** зустрічається переважно в плані персонажів. У результаті певного співвіднесення висловлювань у минулому часі (план авторського мовлення – вказівка на ситуацію спілкування персонажів) та теперішньому часі (план персонажів – саме спілкування) створюється синхронія дій, які передаються протиставленими в системі мови формами (минулий – теперішній) [14: 60]. Наприклад:

"You think Komarov can actually be defeated at the polls?" asked Gunayev" [10: 469].

Група словозмінних форм **Past Perfect** широко використовується у сучасній літературі в ретроспективній функції. Ретроспекція є порушенням лінійності розповіді в творі за рахунок введення в неї уривків, у яких йдеться про попередні події. Ретроспективність є категорією тексту. Під ретроспективною функцією дієслівної форми розуміється її участь у певному композиційному прийомі, суть якого полягає в переплетенні різних часових пластів тексту, у встановленні зв'язків між різними подіями. У побудові ретроспекції приймають участь не лише граматичні засоби, але й лексичні, такі як, наприклад, прислівники *already, earlier, recently* та інші.

Група словозмінних форм **Past Perfect Active** має позитивний статистично значущий зв'язок у моделі з залежними іменним та прислівниковим компонентами **VND**. Прислівниковий компонент слугує часовим сигналом віднесення дії, вираженої дієсловом. Наприклад:

"The man had already spent two hours turning the Presidential shoes from black leather into chrome, and it would have been ungracious to push the guy off" [9: 344].

Якщо група словозмінних форм **Past Perfect** використовується в художньому творі в основному для створення різного роду асоціативних зв'язків, переплетення різних часових планів у плані оповідача, то цю ж функцію в плані персонажа виконує група словозмінних форм **Non-Past Perfect** [14: 98].

Група словозмінних форм **Non-Past Perfect Active** має один позитивний статистично значущий зв'язок із моделлю **VN**. У цій моделі зустрілися дієслова всіх восьми досліджуваних ЛСГ, проте найбільшу кількість вживань зареєстровано із дієсловами ЛСГ "Поповнення недостатності "зсередини", силами суб'єкта та володіння суб'єктом": із 46 вживань дієслів досліджуваних ЛСГ у словозмінній формі **Non-Past Perfect Active** в моделі **VN** дієслова зазначеної ЛСГ було зареєстровано в 24 вживаннях, що становить 52,2 % від загальної кількості вживань. Наприклад:

"I've told the President that, but he's got political reasons for pushing, and he isn't going to stop" [9: 283].

Група словозмінних форм **Past Indefinite Passive (be-Passive)** має один позитивний статистично значущий зв'язок із моделлю **VNprpN**. Аналіз моделі **VNprpN** показав, що в переважній більшості випадків ця модель є відображенням пасивної конструкції. У цій моделі було зареєстровано дієслова всіх досліджуваних ЛСГ. Проте, найбільшу кількість вживань зареєстровано із дієсловами трьох лексико-семантичних груп "Перетворюючий та ушкоджуючий вплив на неживий об'єкт", "Нейтральний вплив на неживий об'єкт" та "Нейтральний вплив на живий об'єкт", які виявили зв'язок із пасивними формами.

Як зазначає В.Я. Плоткін, у сучасній граматичній літературі, присвяченій пасиву в різних мовах, мало уваги приділялося словопорядковій ролі пасиву, оскільки англійський пасив – це перш за все словопорядковий прийом [15: 59]. Вихідним положенням під час опису пасивної конструкції слід вважати таку побудову висловлювання, при якій агент не є його темою. Є дві причини цьому: або агенс виступає як рема, тобто комунікативно важливіша частина висловлювання, або він комунікативно не суттєвий і взагалі не включається у висловлювання. На синтаксичному рівні обидва ці випадки відображаються в тому, що агенс не входить до складу центральної зони речення й не займає в ній позицію підмета. Кінцева частина висловлювання, в яку він переміщується як рема, є периферійною для речення зоною, і для входження у неї агенсове ім'я повинно супроводжуватися прийменником. Цю роль виконує прийменник *by*, аналогічно ролі прийменників *to* або *for* як супроводжувачів непрямого додатка в периферійній зоні [15: 60]. Наприклад:

"Outside, other troops were already on the move, but were not commanded by Koslovsky" [10: 537].

Потрібно відмітити, що ця модель крім пасивних відносин може містити й вказівку на час та місце дії чи на мету дії. Наприклад:

"In olden days pontoon ridges were used, erected in spring and dismantled in winter when the ice became hard enough to ride over" [10: 41].

Отже, між морфологічними та синтаксичними характеристиками англійського дієслова існує взаємозв'язок, який проявляється в тому, що певні моделі граматичної сполучуваності більш характерні для дієслів у певних словозмінних формах. Морфологічні категорії дієслова реалізуються на синтаксичному рівні разом із лексичними, тобто семантика дієслова має значний вплив на функціонування груп його словозмінних форм у

певних моделях його граматичної сполучуваності. Результати дослідження характеру зв'язків груп словозмінних форм дієслів досліджуваних лексико-семантичних груп із їх моделями граматичної сполучуваності дозволили зробити висновок, що на цей зв'язок мають вплив такі фактори:

1) переважне вживання дієслів певної семантики в групі словозмінних форм у конкретній моделі граматичної сполучуваності;

2) типовість моделі для дієслів усіх досліджуваних ЛСГ у певній словозмінній формі;

3) індивідуальна сполучуваність певних дієслів у конкретній словозмінній формі;

4) тип викладу твору (мовлення автора чи персонажів).

Перспективним, на нашу думку, є проведення подальших досліджень на рівні типологічних узагальнень для порівняння різних стилів мовлення та визначення особливості функціонування дієслова в них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Орловская Л.Я. Некоторые вопросы взаимосвязи и взаимодействия лексики и фразеологии // Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тезисы докладов. – М.: Мин-во высш. и средн. образования СССР, 1971. – Ч. II. – С. 67-70.
2. Попов Р.Н. О взаимодействии в языке лексической и фразеологической систем // Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тез. докл. – М.: Мин-во высш. и средн. образования СССР, 1971. – Ч. II. – С. 85-90.
3. Левицкий В.В. Семантика и фонетика. Пособие. Подготовленное на материале экспериментальных исследований. – Черновцы: ЧГУ, 1973. – 103 с.
4. Лучак М.М. Вживання часових форм дієслова в сучасній англійській мові: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – Чернівці, 2003. – 253 с.
5. Нагорна С.С. Стилеметричні характеристики дієслова у сучасних англомовних наукових текстах: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2004. – 262 с.
6. Жуковська В.В. Лінгвостатистичний підхід до встановлення міжрівневих відносин у мові: лексика і граматики // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир: Редакційно-видавничий центр Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2004. – Вип. 19. – С. 243-246.
7. Жуковська В.В. Взаємозв'язок лексико-семантичних та граматичних характеристик англійського дієслова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир: Редакційно-видавничий центр Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2005. – Випуск 23. – С. 147-150.
8. Бунтина Т.А. Взаимосвязь лексико-семантических и грамматических характеристик английского глагола в функциональном стиле: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Днепропетровск, 1979. – 252 с.
9. Clancy T. Debt of Honor. – New York.: Penguin Putnam Inc., 1995. – 990 p.
10. Forsyth F. Icon. – New York.: Bantam Books, 1997. – 567 p.
11. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
12. Козлова Л.А. Текстобразующие потенции видовременных форм глагола (на материале английского языка) // Текстобразующие потенции языковых единиц и категорий. – Барнаул: Барнаульский гос. пед. ун-т, 1990. – С. 59-69.
13. Вайнер Л.Р. Сочетаемость и функциональный стиль // Методика обучения иностранным языкам. Романо-германское языкознание. – 1987. – № 2. – С. 74-79.
14. Тураева З.Я. Категория времени. Время грамматическое и время художественное (на материале английского языка): Учеб. пособие. – М.: высшая школа, 1979. – 219 с.
15. Плоткин В.Я. Строй английского языка: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1989. – 239 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.03. 2007 р.

Жуковская В.В. Взаимосвязь морфологических и синтаксических характеристик английского глагола в художественном произведении.

В статье рассматривается проблема взаимодействия разноуровневых характеристик английского глагола. Подтверждено, что между морфологическими и синтаксическими характеристиками глагола существует связь, которая проявляется в том, что некоторые группы глагольных словоизменительных форм преимущественно употребляются в определённых моделях грамматической сочетаемости. Доказано, что реализация грамматических характеристик глагола на синтаксическом уровне происходит одновременно с лексическими.

Zhukovs'ka V.V. Interrelation between morphological and grammatical characteristics of the English verb in a literary text.

The article studies the interaction of the English verb characteristics which belong to different language levels. It is confirmed that there exists interrelation between syntactical and morphological verb characteristics. This interrelation manifests itself in the fact that some groups of conjugated verb forms are predominantly used in certain models of grammatical combinability. It is proved that realization of grammatical characteristics of the verb on the syntactical level takes place simultaneously with lexical ones.